TÜRKİYE'DE KURU SOĞAN FİYATLARINDAKİ OYNAKLIKLARIN VE SEBEPLERİNİN İNCELENMESİ

Özge Can NİYAZ* - Bengü EVEREST*, Sibel TAN*

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Çanakkale-Türkiye. Sorumlu yazar: ozgecanniyaz@comu.edu.tr

ÖZ

Kuru soğan dünyada en çok üretilen sebzelerin başında gelmektedir. Dünya Tarım Örgütü'nün 2016 yılı verilerine göre kuru soğan üretiminde dünyada sırasıyla Çin (23 Milyon Ton), Hindistan (19 Milyon Ton), Mısır (3 Milyon Ton) ilk üçte yer almaktadır. Türkiye ise 2 Milyon Ton üretim ile kuru soğan üretiminde dünyada 6. sırada ve lider ülkeler arasındadır. Yine Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2017 verilerine göre; Türkiye kuru soğan üretiminde % 112 yeterlilik derecesine sahiptir. Tüm bu gelişmelere karşın özellikle 2018 yılı yaz döneminde soğan fiyatlarındaki beklenmeyen artışlar tüketicileri olumsuz etkilemiştir. Türk beslenme tarzında kuru soğan hemen her yemekte kullanılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın amacı Türk beslenme yapısında önemli bir yere sahip olan kuru soğanın son yıllardaki fiyat artışlarının ve bu artışların sebeplerinin incelenmesidir. Konunun oldukça güncel olması nedeni ile literatürde son zamanlarda yapılan bu yönde bir çalışma mevcut değildir. Elde edilen resmi verilerden yorumlandığı üzere kuru soğandaki fiyat dalgalanmalarının sebepleri plansız üretim, tarımsal örgütlenme yetersizliği ve fiyat denetim mekanizmasının olmamasından kaynaklanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kuru soğan, kuru soğan fiyatları, Türkiye.

ABSTRACT

Onion is one of the most produced vegetables in the world. According to World Agriculture Organization's 2016 data, China (23 Million Tons), India (19 Million Tons) and Egypt (3 Million Tons) are the top three in the world in dry onion production. Turkey is in 6th place in the world with 2 Million Tons of onion production and it's in leading countries. Again, according to 2017 Turkey Statistical Institute data; onion production in Turkey has a 112 % self-sufficiency. Despite all these developments, unexpected increases in onion prices in 2018 summer affected consumers negatively. Turkish onion is used in almost every meal. Therefore, the aim of this study is to examine the price increases of dry onions which have an important place in Turkish nutrition structure and the reasons of these increases. Due to the fact that the subject is quite up to date, there is

no recent study in the literature. As interpreted from the official data obtained, the reasons for the price fluctuations on the dry onion result from unplanned production, the lack of agricultural organization and the lack of price control mechanism.

Keywords: Dry onion, dry onion prices, Turkey.

1. Giriş

Kuru soğan Türk yemek kültüründe oldukça önemli bir yere sahiptir (Fidan ve Koç, 2001). Türk yemeklerinin büyük çoğunluğunda kuru soğan kullanılmaktadır. Bu nedenle kuru soğan fiyatında meydana gelen oynaklıklar Türk tüketicileri yakından ilgilendirmektedir.

Tarım sektöründe ürünlerin piyasa fiyatlarının oluşumu diğer sektörlerden farklılık göstermektedir. Tarımsal örgütlenme düzeyi düşük toplumlarda ürün fiyatları üzerinde üreticilerin etkisi ve girdi maliyetleri kısıtlı bir etkiye sahiptir. Serbest piyasa şartlarında tarımsal ürünlerin fiyatları genellikle arz ve talebe göre belirlenir (Erdal ve Erdal, 2008).

Türkiye'deki kuru soğan üreticilerinin Türk tarımının genelinde olduğu gibi küçük ölçekli tarımsal işletmelere sahip çiftçiler olduğu belirtilmektedir (Fidan ve Koç, 2001). Küçük ölçekli işletmeler, yetersiz tarımsal örgütlenme gibi nedenler kuru soğan üreticilerinin piyasa fiyatı üzerindeki hakimiyetini sınırlamaktadır.

Özellikle kuru soğan ve patates gibi sebzelerde üretim planlaması eksikliğinden kaynaklanan ve Örümcek Ağı Teorimi ile açıklanabilen belirli periyodlarla fiyat oynaklıkları yaşandığı bilinmektedir (Pekin, 2005; Erdal ve Erdal, 2008; Doğan ve Gürler, 2013). Şöyle ki; kuru soğan arzının düşük ve dolayısı ile kuru soğan fiyatının bir önceki seneye göre yüksek olduğu yıllarda üreticiler bu durumu baz alarak ertesi yıl kuru soğan üretme eğilimine girmektedir. Tüm çiftçilerin aynı eğilimi göstermesi sonucunda ertesi yıl artan arz nedeni ile düşen kuru soğan fiyatları ise üreticilerin beklentisini karşılamamaktadır. Bir sonraki yıl soğan üreticisi sayısı düşmekte ve arz tekrar azaldığı için fiyat tekrar yükselebilmektedir.

Türkiye'de dönemsel dalgalanmalar dışında özellikle 2018 yılı yaz döneminde kuru soğan fiyatlarının düşmesi beklenir iken oldukça yüksek bir artış yaşanmıştır. Bu nedenle kuru soğan fiyatlarında oynaklığa neden olan etmenlerin incelenmesi önemli görülmüştür. Bu çalışmanın amacı son dönemlerde kuru soğan fiyatlarında meydana gelen fiyat oynaklıklarının ve sebeplerinin belirlenmesidir. Bu çalışma resmi istatistik kurumlarından derlenen ikincil verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ulusal literatürde son yıllarda yapılan ve kuru soğan fiyatlarını inceleyen yalnızca birkaç çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları kuru soğanda maliyet ve karlılık göstergeleri üzerine yapılmışken (Yılmaz ve ark., 2008) bazıları da kuru soğan fiyatlarını zaman serisi analizi (Erdal ve Erdal, 2008;) Doğan ve Gürler, 2013) ile ele almıştır. Uluslararası literatürde soğan fiyatları ile ilgili daha fazla yayın bulunmaktadır (Fidan ve Koç, 2001; Lohano ve Mari, 2005; Reddy ve ark., 2012; Darekar ve ark., 2016a; Darekar ve ark., 2016b; Hancı, 2018). Bu çalışmalardan hiç biri 2018 yılında beklenmedik bir şekilde kuru soğan fiyatlarının artışını inceleyecek kadar güncel değildir. Bu nedenle bu çalışmanın literatürde önemli bir boşluğu doldurması beklenmektedir.

2. Türkiye'de Kuru Soğan Üretiminin Mevcut Durumu

Kuru soğan dünyada en çok üretilen ve ticareti yapılan sebzelerin başında gelmektedir. 2016 yılı verilerine göre, dünya kuru soğan üretiminde Çin (23 Milyon Ton), Hindistan (19 Milyon Ton) ve Mısır (3 Milyon Ton) ilk üç sırada yer almaktadır. Türkiye ise 2 Milyon Ton kuru soğan üretimi ile dünyada 6. sıradadır. Yine kuru soğandan elde edilen net üretim değerlerine bakıldığında Çin (5 Milyar Dolar), Hindistan (4 Milyar Dolar) ve Mısır (654 Milyon Dolar) ilk üç sırayı alırken Türkiye (445 Milyon Dolar) ise 6. sırada yer almaktadır. Yine 2016 yılı kuru soğan ihracat miktarı incelendiğinde sırasıyla en çok ihracat yapan ülkeler Hindistan (1,837 Bin Ton) Hollanda (1,231 Bin Ton) ve Çin (7,110 Bin Ton) olarak belirlenmiştir. Türkiye ise dünyada kuru soğan ihracatında (105 Bin Ton) 10. sırada yer almaktadır (FAO, 2018).

2013-2017 yılları arasında Türkiye kuru soğan üretimine ait detaylı veriler Tablo 1'de verilmiştir. Tablo 1'de verilen kuru soğan ile ilgili üretim miktarı, ekilen alan gibi verilerin bir önceki yıla göre değişimlerini incelemek amacıyla zincirleme indeks hesaplanmıştır. Buna göre belirtilen yıllar arasında ekilen alan her yıl bir önceki yıla göre artış eğiliminde olmuştur. Yine aynı yıllar arasında üretim miktarı, arz ve kullanılabilir üretim miktarı 2015 yılında bir önceki yıla göre azalma eğilimde, sonraki yıllarda ise artış eğiliminde olmuştur. Bu artışın nedenine ise Örümcek Ağı Teoreminde açıklandığı üzere plansız üretim nedeniyle 2015 yılı rekoltesinin düşük olması ve arz eksikliğine bağlı olarak soğan fiyatlarının artması nedeniyle bir sonraki sene üreticilerin soğan ekmeye yönlenmesi olarak açıklanmaktadır (TZOB, 2018).

Tablo 1. Türkiye'nin 2013/2017 Yılları Arasındaki Kuru Soğan Üretimi ile İlgili Veriler

Yılı	Üretim (Bin Ton)	Indeks	Ekilen Alan (Bin Ha)	Indeks	Arz= Kullanım (Bin Ton)	Indeks	Kullanılabilir Üretim (Bin Ton)	Indeks
2013	1,736	-	72	-	1,663	-	1,663	-
2014	1,905	110	62	86	1,826	110	1,825	110
2015	1,790	94	60	97	1,726	95	1,715	94
2016	1,879	105	58	96	1,801	104	1,800	105
2017	2,121	113	60	103	2,032	113	2,032	113

Kaynak: TÜİK, 2018.

Türkiye'nin 2013-2017 yılları arasındaki kuru soğan kullanımı ve tüketimi ile ilgili veriler Tablo 2'de verilmiştir. Buna göre yurt içi kullanım, tüketim ve kişi başına üretim verileri yıldan yıla dalgalanmakla birlikte genellikle indeksler 100 değerinin üzerinde ve yeterlidir. Tüketim açısından yeterlilik derecelerine bakıldığında ise tüm yıllar itibari ile tüketimin üretim tarafından karşılanabildiği görülmektedir.

Tablo 2. Türkiye'nin 2013/2017 Yılları Arasındaki Kuru Soğan Kullanımı ve Tüketimi ile İlgili Veriler

Yılı	Yurt İçi Kullanım (Bin Ton)	İndeks	Tüketim (Bin Ton)	İndeks	Kişi Başına Tüketim (kg)	İndeks	Yeterlilik Derecesi (%)
2013	1,552	-	1,445	-	19.1	-	107.2
2014	1,611	104	1,506	104	19.6	103	113.3
2015	1,641	102	1,535	102	19.8	101	104.5
2016	1,763	107	1,651	108	21.0	106	102.1
2017	1,806	102	1,688	102	21.2	101	112.7

Kaynak: TÜİK, 2018.

Türkiye'nin 2013-2017 yılları arasındaki kuru soğan dış ticaret verileri ise Tablo 3'te verilmiştir. İhracatın özellikle 2014-2015 yıllarında düştüğü gözlenirken aynı yıllarda ithalatın da arttığı görülmektedir.

Tablo 3. Türkiye'nin 2013/2017 Yılları Arasındaki Kuru Soğan İthalat ve İhracatı ile İlgili Veriler

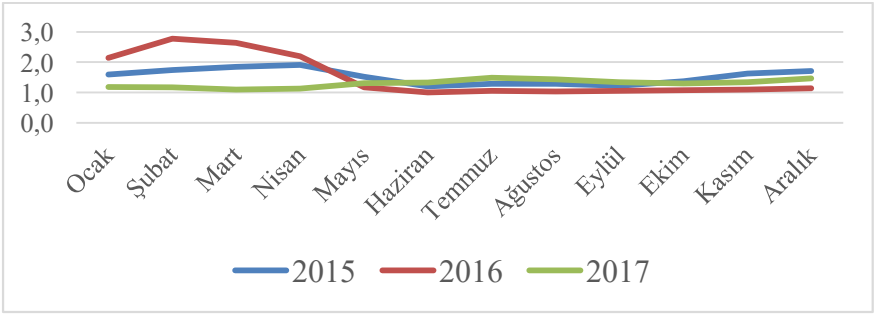
Yılı	İthalat (Ton)	Indeks	İhracat (Bin Ton)	İndeks
2013	71	-	111	-
2014	203	286	215	193
2015	11,275	5,554	85	40
2016	1,172	10	37	44
2017	52	5	229	618

3. Türkiye'de Kuru Soğan Fiyatları ve Fiyat Değişimleri

Türkiye'de 2015-2017 yıllarına ait TÜİK verilerinden alınan aylık kuru soğan fiyatlarına dair grafik şekildeki gibi çizilmiştir. Buna göre kuru soğan fiyatlarının genellikle kış aylarında yaz aylarına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Yaz aylarında kuru soğan hasadına paralel olarak yaşanan bolluk nedeni ile fiyatların düşme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Grafik 1. 2015/2017 Yıllarında Aylık Kuru Soğan Fiyatlarının Seyri

Fiyat (TL/kg)

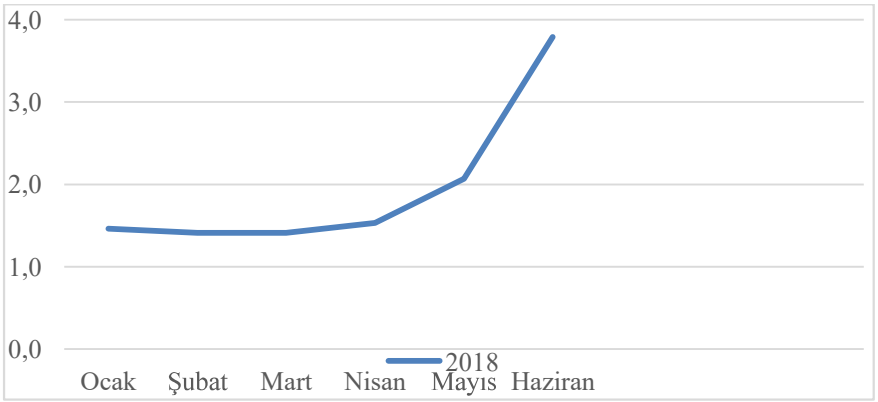

Kaynak: TÜİK, 2018.

2018 yılı altı aylık kuru soğan fiyatlarının trendi incelendiğinde ise genel eğilime göre kış aylarından yaz aylarına geçerken düşmesi beklenen fiyat, beklenenin aksine 3-4 kat artış göstermiştir. Türk mutfağında önemli bir yere sahip olan kuru soğandaki bu artıştan tüketiciler olumsuz etkilenmiştir.

Grafik 2. 2018 Yılındaki Altı Aylık Kuru Soğan Fiyatlarının Seyri

Fiyat (TL/kg)

Kaynak: TÜİK, 2018.

4. Sonuç ve Öneriler

Kuru soğan yıllık olarak üretilen ve ancak bir yıl depolanabilen bir sebzedir. Türkiye'de üretilen kuru soğanın büyük bir bölümü ülke içinde tüketilmektedir. Yıllar itibari ile kuru soğan üretim miktarı dalgalanma gösterse bile iç tüketimi karşılamak için oldukça yeterlidir. Resmi istatistiki veriler incelendiğine yıllara göre arz talebi karşılayacak düzeyde ve yeterli görülmektedir.

Örümcek Ağı Teoremi'nin açıkladığı üzere kuru soğan üretiminde yıldan yıla dalgalanmalar görülmektedir. Bu da kuru soğan fiyatları ile doğrudan ilişkili bir durumdur. Kuru soğan üretiminde üretim miktarı ve fiyat dalgalanmalarının önüne üretim planlaması ile geçmek mümkündür.

Özellikle 2018 yılı yaz döneminde meydana gelen ani fiyat artışlarının üretim veya tüketim miktarından kaynaklanmadığı görülmüştür. Belirtilen dönemde aşırı yağışlar nedeni ile hasat süresinin kısa bir süre gecikmesi, fiyat denetim mekanizması olmayan piyasada stokçuların fiyatı yukarı yönlü etkilemesine neden olmuştur. Tarımsal ürünler beslenme açısından stratejik öneme sahip olduklarından sadece serbest piyasa mekanizmasına bırakılması ve fiyat denetim mekanizmasının olmaması bu şekilde olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.

Türkiye'de kuru soğan üreticileri küçük ölçekli aile işletmeleri şeklindedir. Bu nedenle tarımsal örgütlenme yolu ile bir araya gelmeleri ve piyasa üzerinde etkili olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde üreticinin eline geçen gelir her geçen gün artar iken tüketicinin ödediği bedel ise artacaktır.

Kaynaklar

Darekar, A. S., Pokharkar, V. G., & Datarkar, S. B., (2016a). Onion price forecasting in Kolhapur market of western Maharashtra using Arima technique. *International Journal of Information Research and Review*, 3(12):3364-3368.

Darekar, A. S., Pokharkar, V. G., & Yadav, D. B., (2016b). Onion price forecasting in Yeola market of western Maharashtra using Arima technique. *International Journal of Advanced Biological Research*, 6(4):551-552.

Doğan, H.G., & Gürler, Z., (2013). Gecikmesi dağıtılmış ekonometrik modelin seçilmiş bir tarım ürünü üzerine uygulaması: kuru soğanda Almon modeli örneği. *Akademik Bakış Dergisi*, 39:1-12.

Erdal, G., & Erdal, H., (2008). Kuru soğanda üretim-fiyat etkileşimi. *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 25(1):33-39.

Food and Agriculture Organization (FAO), (2018). www.fao.org.tr, Erişim: 18.07.2018.

Fidan, H., & Koç, A., (2001). Dynamic behavior of onion price in Turkey. *Turkish Journal of Agriculture and Forestry*, 25:195-200.

Hancı, F., (2018). A Comprehensive overview of onion production: worldwide and Turkey. *IOSR Journal of Agriculture and Veterinary Science,* 11(9):17-27.

Lohano, H. D., & Mari, F. M., (2005). Spatial price linkages in regional onion markets of Pakistan. *Journal of Agriculture and Social Sciences*, 1(4):318-321.

Pekin, T., (2005). Ekonomiye Giriş. s.76, İkinci Baskı, Zeus Kitap Evi, İzmir

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), (2018). www.tuik.gov.tr, Erişim: 18.07.2018

Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB), (2018). www.tzob.org.tr, Erişim: 18.07.2018.

Reddy, B. S., Chandrashekhar, S. M., Dikshit, A. K., & Manohar, N. S., (2012). Price trend and integration of wholesale markets for onion in Metro Cities of India. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 3(7):2222-2855.

Yılmaz, H., Demircan, V., & Erel, G., (2006). Başlıca üretici illerde kuru soğan üretim maliyetleri ve karlılık göstergeleri. *Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi,* 21(1):39-48.